

INDONEZ TILIGA ARAB TILIDAN O'ZLASHGAN SO'ZLARNING LEKSIK-SEMANTIK XUSUSIYATLARI

Nasrulloeva Maftuna

TDSHU, Filologiya va tillarni o'qitish yo'nalishi, 2-kurs talabasi:

M.M.Muxtarova

Ilmiy rahbar:

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20521611>

Annotatsiya. Ushbu maqolada arab tilidan indonez tiliga o'zlashgan so'zlarning leksik-semantik xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda tarixiy-kontakt yondashuvi, etimologik tavsif va qiyosiy-semantik tahlil usullaridan foydalanildi. Russell Jones tuzgan ro'yxatlarda indonez va an'anaviy malay tilida arabcha va forsha kelib chiqishga mansub minglab birliklar qayd etilgani, shuningdek arabcha qatlamning diniy soha bilangina cheklanmay, kundalik muloqot, ta'lim va huquqiy-administrativ nutqda ham faol ishlatilishi ko'rsatiladi. Maqolada selamat, waktu, dunia, kitab, hadiah, misal va rezeki birliklari misolida fonetik moslashuv, ma'no kengayishi, uslubiy ixtisoslashuv hamda o'zbek tili bilan qiyosiy yaqinliklar yoritiladi. Tahlil natijasi arabcha o'zlashmalar indonez tilining semantik tizimida mustaqil va barqaror qatlam hosil qilganini ko'rsatadi.

Abstract. This article examines the lexical-semantic features of Arabic loanwords in Indonesian. The study applies historical-contact analysis, etymological description, and comparative semantic interpretation. Russell Jones's compilations indicate that Indonesian and traditional Malay contain thousands of items of Arabic and Persian origin, while many Arabic-derived units in Indonesian function not only in religious discourse but also in everyday communication, education, and administrative language. Using the examples selamat, waktu, dunia, kitab, hadiah, misal, and rezeki, the paper discusses phonetic adaptation, semantic expansion, stylistic specialization, and parallels with Uzbek. The findings suggest that Arabic borrowings constitute a stable and productive layer within the semantic system of Indonesian.

Kalit so'zlar: indonez tili, arabcha o'zlashmalar, leksik semantika, etimologiya, fonetik moslashuv, qiyosiy tilshunoslik.

Indonez tili leksik tarkibi ko'p qatlamli tarixiy taraqqiyot mahsuli bo'lib, unda sanskrit, arab, fors, portugal, golland va ingliz manbali birliklar faol ishtirok etadi. Shular orasida arabcha qatlam alohida ahamiyatga ega, chunki u diniy-ma'rifiy soha bilan birga ijtimoiy muomala, ta'lim va boshqaruv tiliga ham chuqur singib ketgan.

Russell Jones tomonidan tuzilgan etimologik ro'yxatlar indonez va an'anaviy malay tilida arabcha hamda forsha kelib chiqishga mansub juda ko'p birliklar

mavjudligini ko'rsatadi. Shu bois arabcha o'zlashmalarni faqat diniy terminlar doirasida emas, balki semantik, uslubiy va qiyosiy nuqtayi nazardan o'rganish zarur.

Mazkur tadqiqotning maqsadi — indonez tilidagi ayrim faol arabcha o'zlashmalar misolida fonetik moslashuv, ma'no siljishi va uslubiy ixtisoslashuv jarayonlarini ko'rsatish, shuningdek ularning o'zbek tilidagi muqobillari bilan aloqador jihatlarini aniqlashdir.

Tadqiqot materiali sifatida Russell Jonesning arabcha o'zlashmalar ro'yxati, indonez tilining izohli manbalari hamda kundalik qo'llanishda faol bo'lgan selamat, waktu, dunia, kitab, hadiah, misal va rezeki birliklari tanlandi.

Ishda tarixiy-qiyosiy, tavsifiy, etimologik va kontekstual-semantik tahlil usullaridan foydalanildi. Har bir birlikning arabcha manbasi, indonez tilidagi fonetik ko'rinishi, asosiy ma'nosi va nutqdagi funksional kengayishi izchil ko'rib chiqildi.

Arab tilining mintaqaga ta'siri, avvalo, savdo yo'llari orqali shakllangan. XIII–XV asrlarda musulmon savdogarlar vositasida ayrim diniy va maishiy birliklar port shaharlari nutqiga kirib borgan.

Ikkinchi muhim omil — islomiy ta'lim va yozma madaniyatdir. Pesantren an'anasi, diniy risolalar va Javi yozuvi asosidagi matnlar arabcha terminologiyaning nisbatan barqaror qatlami shakllanishiga xizmat qilgan.

Uchinchi yo'nalish davlat boshqaruvi va huquqiy-administrativ amaliyot bilan bog'liq. Islom sultonliklari davrida hukum, hakim, majelis, wilayah kabi birliklar rasmiy uslubda mustahkamlanib, keyinchalik zamonaviy indonez tilida ham yashab qolgan.

Quyidagi jadval maqolada tahlil qilinayotgan asosiy birliklarning manba shakli va indonez tilidagi funksional xususiyatlarini umumlashtiradi.

Indonezcha shakl	Arabcha manba	Asosiy semantik o'zgarish	Izoh
selamat	salāmah	xavfsizlik → salomlashuv/tabrik formulasi	selamat pagi, selamat datang kabi birikmalarda juda faol
waktu	waqt	aniq vaqt → vaqt, fursat, imkoniyat	mahalliy talaffuzga moslashishda yakuniy unli paydo bo'lgan

dunia	dunyā	o'tkinchi dunyo → olam/soha	dunia pendidikan, dunia hiburan kabi qo'llanishlar
kitab	kitāb	kitob → yuqori uslubdagi matn, diniy yoki normativ manba	buku bilan semantik farqlanish kuzatiladi
hadiah	hadiyyah	ehson/sovg'a → sovg'a, mukofot	kundalik hamda rasmiy nutqda ishlatiladi
misal	mithāl	namuna → misol, dalillash vositasi	misalnya shakli argumentatsiyada juda faol
rezeki	rizq	rizq → ilohiy nasiba, baraka, tirikchilik	teotsentrik sema kuchli saqlangan

1. Selamat

Arabcha salāmah o'zagiga borib taqaladigan selamat birligi indonez tilida faqat "omonlik" ma'nosini emas, balki turli salomlashuv va tabrik formulalarini ham ifodalaydi. Natijada xavfsizlik semasi ijtimoiy-muloqotiy odob formulasiga aylangan. Selamat pagi, selamat siang, selamat datang kabi birikmalar ushbu birlikning pragmatik kengayishini ko'rsatadi.

2. Waktu

Waktu arabcha waqt shaklidan kelib chiqqan bo'lib, indonez fonetik tizimida undoshlar ketma-ketligini yengillashtirish uchun yakunda unli paydo bo'lgan. Bu birlik hozir nafaqat "vaqt", balki "fursat" va "imkoniyat" ma'nolarida ham ishlatiladi: ada waktu?, waktu luang, pada waktunya. Demak, o'zlashma so'z lug'aviy markazdan pragmatik-kontekstual markazga ko'chgan.

3. Dunia

Dunia arabcha dunyā shakliga juda yaqin holda qabul qilingan. Dastlab islomiy qarashdagi "o'tkinchi olam" semasi bilan bog'langan bo'lsa, zamonaviy indonez tilida uning dunyoviy ma'nosi sezilarli kengaygan: dunia pendidikan, dunia politik, dunia hiburan. Bu hol semantik sekulyarlashuvning yaqqol namunasidir.

4. Kitab

Kitab birligi indonez tilida umumiy "kitob" ma'nosidan ko'ra ko'proq diniy, klassik yoki normativ matnlar bilan bog'lanadi. Oddiy bosma nashr uchun buku

qo'llanilishi sababli kitab yuqori uslub va muqaddaslik semasini saqlab qolgan. Kitab suci va kitab undang-undang kabi birikmalar buni tasdiqlaydi.

5. Hadiah

Hadiah arabcha hadiyyah so'zidan kelib chiqqan bo'lib, indonez tilida "sovg'a" va "mukofot" semalarini qamrab oladi. Hadiah ulang tahun, hadiah pernikahan, hadiah atas prestasi kabi qo'llanishlar so'zning diniy-xayriya mazmunidan kengroq dunyoviy mazmunga ko'chganini ko'rsatadi.

6. Misal

Misal arabcha mithāl o'zagiga mansub bo'lib, fikrni dalillash va izohlashda tayanch vosita sifatida ishlaydi. Ayniqsa misalnya shakli ilmiy va kundalik nutqda misol keltirishning eng faol ko'rsatkichlaridan biridir. O'zbek tilidagi masalan birligi bilan u funksional-semantik jihatdan juda yaqin turadi.

7. Rezeki

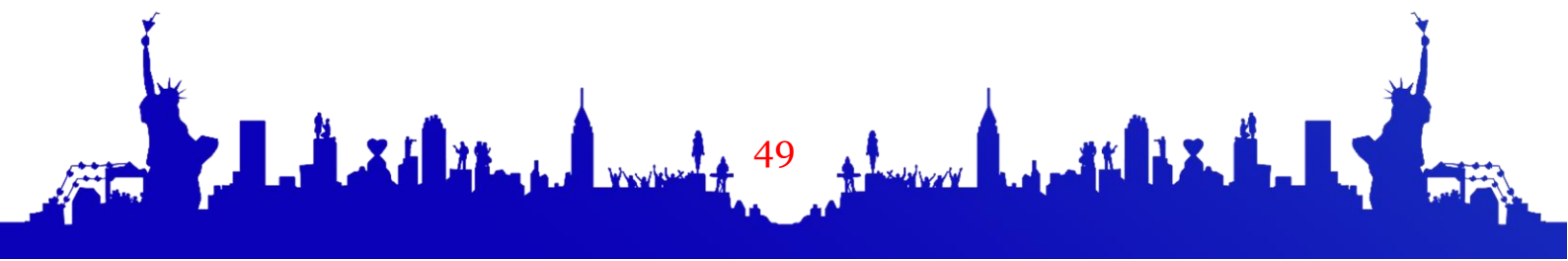
Rezeki arabcha rizq o'zaging indonez tilidagi fonetik jihatdan moslashgan shaklidir. Q > k o'zgarishi va unlilarning qayta tashkil topishi so'zning to'liq o'zlashtirilganini ko'rsatadi. Mazkur birlik kundalik nutqda moddiy ta'minot, nasiba, baraka va ilohiy inoyat semalarini birlashtiradi; shu jihati bilan u o'zbek tilidagi rizq so'ziga yaqin, biroq indonez tilida teotsentrik va metaforik kengayish kuchliroq seziladi.

Arabcha o'zlashmalar ikki til o'rtasidagi tarixiy-madaniy mushtaraklikni ko'rsatadi. Selamat — salomat, hadiah — hadya/hadiya, misal — misol/masalan, rezeki — rizq kabi qatorlar o'zak yaqinligi bilan birga semantik differensiallanishni ham namoyon etadi.

Biroq qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, bir xil manbadan kirgan birliklar turli tillarda turli funksional yuk olishi mumkin. Masalan, kitab indonez tilida yuqori uslubni faolroq saqlagan bo'lsa, o'zbek tilida kitob umumiy nominatsiya vazifasini bajaradi.

Tahlil natijalari arabcha o'zlashmalar indonez tilida passiv tarixiy qatlam emas, balki faol semantik tizim ekanini ko'rsatadi. Ular fonetik jihatdan mahalliydashgan, ma'no jihatdan kengaygan va uslubiy jihatdan ixtisoslashgan.

Selamat, waktu, dunia, kitab, hadiah, misal va rezeki birliklari misolida arabcha manbali so'zlar kundalik muloqot, ta'lim, huquqiy uslub va ma'naviy dunyoqarashda birdek qatnashishi aniqlandi. Shu bois indonez tilidagi arabcha o'zlashmalarni qiyosiy va kognitiv tilshunoslik nuqtayi nazaridan yanada kengroq o'rganish dolzarb hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jones, R. (1978). Arabic Loan-words in Indonesian: A Check-list of Words of Arabic and Persian Origin in Bahasa Indonesia and Traditional Malay. London: School of Oriental and African Studies.
2. Jones, R. (Ed.). (2008). Loan-words in Indonesian and Malay. Jakarta/Leiden: Yayasan Obor Indonesia & KITLV.
3. Badan Pengembangan dan Pembinaan Bahasa. Kamus Besar Bahasa Indonesia (KBBI) Daring.
4. Gonda, J. (1973). Sanskrit in Indonesia. New Delhi: International Academy of Indian Culture.
5. Badawi, M. T. (1994). The Arabic Element in Malay Lexicography.

